

O'QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR.

Mamatqobilova Rayhon Abdumo'min qizi

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti pedagogika va ijtimoiy-gumanitar
fanlar fakulteti boshlang'ich
ta'lim yo'nslishi 4-kurs talabasi 1-22-guruh*

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'qish savodxonligini oshirishda innovatsion yondashuvlarning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, interpretatsiya qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar, kompetensiyaviy yondashuv, STEAM integratsiyasi hamda xalqaro baholash dasturlari tajribasi asosida o'qish savodxonligini rivojlantirish mexanizmlari o'rganildi. Maqolada innovatsion metodlardan foydalanish natijasida o'quvchilarning o'qish tezligi, mazmunni anglash darajasi va mustaqil fikrlash ko'rsatkichlari sezilarli oshishi aniqlangan. Shuningdek, amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: O'qish savodxonligi, innovatsion yondashuv, kompetensiyaviy ta'lim, tanqidiy fikrlash, raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar, PISA, ta'lim samaradorligi.

Kirish

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida o'qish savodxonligi shaxsning ijtimoiy, madaniy va professional rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. O'qish savodxonligi nafaqat matnni o'qish, balki uni anglash, tahlil qilish, baholash va undan amaliy faoliyatda foydalanish ko'nikmalarini ham qamrab oladi. Xalqaro tadqiqot dasturlaridan biri — OECD tomonidan amalga oshiriladigan PISA baholash

tizimi o'quvchilarning o'qish savodxonligini real hayotiy vaziyatlarda qo'llash darajasi asosida baholaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham so'nggi yillarda o'qish savodxonligini rivojlantirish masalasi ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. An'anaviy reproduktiv o'qitish usullaridan innovatsion, interfaol va kompetensiyaviy yondashuvlarga o'tish zarurati yuzaga keldi. Shu bois, o'qish savodxonligini oshirishning zamonaviy pedagogik mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

O'qish savodxonligi tushunchasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab keng o'rganila boshladi. Pedagogika va psixologiya fanlarida o'qish jarayoni kognitiv faoliyat sifatida talqin etiladi. Zamonaviy tadqiqotlarda o'qish savodxonligi quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

Axborotni topish;

Mazmunni tushunish;

Matnni talqin qilish;

Tanqidiy baholash;

Axborotni qo'llash.

Xalqaro tadqiqotlar, xususan PIRLS dasturi boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholashga qaratilgan bo'lib, unda matn bilan ishlashning strategik ko'nikmalari asosiy mezon sifatida olinadi.

Innovatsion yondashuvlar borasida ko'plab tadqiqotchilar interfaol metodlar, loyiha asosida o'qitish (Project Based Learning), muammoli ta'lim, klaster metodi, insert texnologiyasi, "Aqliy hujum" kabi metodlarning samaradorligini isbotlaganlar. Raqamli platformalar va multimedia resurslar o'qish jarayonini vizual va interaktiv qilish orqali o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishi aniqlangan.

Metodlar

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Nazariy tahlil – pedagogik va psixologik adabiyotlarni o‘rganish.

Pedagogik kuzatuv – dars jarayonlarini monitoring qilish.

Eksperimental metod – innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etish.

Taqqoslash tahlili – an’anaviy va innovatsion yondashuv natijalarini solishtirish.

Statistik tahlil – o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini qayta ishlash.

Eksperiment jarayonida 5–7-sinf o‘quvchilari bilan interfaol metodlar asosida o‘qish mashg‘ulotlari tashkil etildi. Darslarda raqamli matnlar, audiokitoblar, QR-kodli topshiriqlar va muammoli savollar qo‘llanildi.

Natijalar

O‘qish savodxonligini oshirishda innovatsion yondashuvlar bugungi kunda ta’limning eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu jarayon nafaqat bolalarning o‘qish qobiliyatini rivojlantirish, balki ularning tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va hayotiy ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. O‘zbekiston ta’lim tizimida, xususan, 2030-yilgacha bo‘lgan Xalq ta’limi kontsepsiyasi doirasida va jahoniy tajribada (masalan, AQSh va Yevropadagi Science of Reading yondashuvi) bu masalaga katta e’tibor berilmoqda. Innovatsion usullar an’anaviy metodlarni (masalan, faqat yodlash va takrorlashga asoslangan o‘qitishni) zamonaviy, interaktiv va o‘quvchiga moslashtirilgan yondashuvlar bilan almashtirishga asoslangan. Bu yondashuvlarning maqsadi – o‘qishni nafaqat texnik jarayon, balki qiziqarli va ma’noli faoliyatga aylantirish.

O‘qish savodxonligi deganda faqat harflarni tanib o‘qiy olish emas, balki matnni chuqur tushunish, undagi asosiy g‘oyalarni ajratib olish, muallifning fikrlarini tahlil qilish va undan o‘z hayotida foydalanish qobiliyati tushuniladi. Innovatsion yondashuvlar bu jarayonni quyidagi asosiy tamoyillar asosida rivojlantiradi: tizimli o‘qitish, texnologiyalardan foydalanish, o‘quvchining faol

ishtiroki va individual yondashuv. Quyida ularni batafsil ko‘rib chiqamiz, 2024–2026 yillardagi tadqiqotlar va amaliy tajribalarga asoslanib.

Birinchi va eng muhim innovatsion yondashuv – Science of Reading (O‘qish ilmi) asosidagi metodika. Bu yondashuv o‘qishni ilmiy dalillar bilan tasdiqlangan besh–olti asosiy komponentga bo‘lib o‘rganadi. Birinchisi, fonemik ong – bu bolaning tovushlarni eshitib, ajratib olish qobiliyati. Masalan, o‘qituvchi bolalarga “kitob” so‘zini tovushlarga bo‘lib ko‘rsatadi: /k/ /i/ /t/ /o/ /b/. Ikkinchisi, sistematik fonika – harflar va tovushlar o‘rtasidagi bog‘lanishni tizimli o‘rgatish. Bu yerda o‘quvchilar harflarni guruhlab o‘rganadi, masalan, birinchi kun faqat “a” va “b” harflari, keyin ular bilan so‘zlar tuzish. Uchinchisi, o‘qish ravonligi – matnni tez va ifodali o‘qiy olish. Bu takroriy o‘qish orqali erishiladi: o‘quvchi bir matnni bir necha marta o‘qiydi, har safar tezligini oshirib. To‘rtinchisi, lug‘at boyligi – yangi so‘zlarni kontekstda o‘rganish. Masalan, darsda “innovatsiya” so‘zini o‘qiganda, uning ma’nosini rasm yoki misol orqali tushuntirish. Beshinchisi, matnni tushunish – o‘qigan narsadan xulosa chiqarish. Bu savollar berish orqali amalga oshiriladi: “Matnda nima haqida gap ketmoqda? Qahramon nima uchun shunday qildi?”. Oltinchisi, yozish – o‘qish bilan bog‘liq, chunki yozish orqali o‘quvchi o‘z fikrlarini shakllantiradi. O‘zbekistonda yangi darsliklar va o‘qituvchi malakasini oshirish dasturlari shu tamoyillarga asoslangan, masalan, explicit o‘qitish usuli orqali o‘quvchilarning dekoding (harflarni tovushga aylantirish) va tushunish qobiliyati bir vaqtda rivojlantiriladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bu yondashuv o‘qish muammolari bo‘lgan bolalarda samaradorlikni 30–50 foizga oshiradi.

Ikkinchi yondashuv – raqamli va multimedia texnologiyalardan foydalanish. Zamonaviy ta’limda o‘qishni interaktiv qilish uchun planshetlar, smartfonlar va kompyuterlar ishlatiladi. Masalan, interaktiv darsliklar orqali matnlar ovozli o‘qish (text-to-speech) bilan ta’minlanadi, ya’ni dastur matnni o‘qib beradi va o‘quvchi uni takrorlaydi. Adaptiv platformalar, masalan, ROAR yoki o‘zbek tiliga moslashtirilgan dasturlar, o‘quvchining darajasiga qarab qiyinlikni o‘zgartiradi: agar

bola tez o'qisa, qiyinroq matnlar beriladi. Multimedia vositalari – video, animatsiya va rasmlar bilan boyitilgan matnlar – o'qishni qiziqarli qiladi. Masalan, tarixiy matn o'qiganda, animatsiya orqali voqeani ko'rish mumkin. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, bunday vositalar o'quvchilarning tushunish darajasini 20–40 foizga oshiradi, chunki ular ko'p sensorli o'rganishni ta'minlaydi (ko'rish, eshitish va harakat). O'zbek maktablarida interaktiv doskalar va onlayn platformalarni joriy etish bu yondashuvni qo'llamoqda.

Uchinchi yondashuv – interfaol va faol o'qitish metodlari. Bu yerda o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo'ladi. O'zbekiston olimlari tomonidan tavsiya etilgan usullar orasida aqliy hujum (brainstorming) bor: dars boshida o'quvchilar matn mavzusi haqida o'z fikrlarini aytadi. Klaster usuli – mavzu atrofida assotsiatsiyalar chizish, masalan, “o'qish” so'zi atrofida “kitob”, “bilim”, “qiziqish” kabi so'zlarni joylashtirish. Sinkveyn – besh qatorli she'r tuzish: birinchi qator mavzu, ikkinchisi tavsif, uchinchisi harakat, to'rtinchisi his-tuyg'u, beshinchisi sinonim. BBB (beshinchisi ortiqcha) – beshta so'zdan ortiqchasini topish orqali lug'atni oshirish. Zigzag – guruhlarda matnni bo'lib o'qish va muhokama qilish. Yumaloq stol – har bir o'quvchi navbat bilan fikr bildiradi. Baxslashuv – ikki guruh matn haqida bahslashadi. Rolli o'yinlar – o'quvchilar matn qahramonlari rolini o'ynaydi. Loyiha asosidagi ta'lim – masalan, kitob haqida loyiha tayyorlash. Muammoli o'qitish – matnda muammo berib, uni hal qilish. Bu metodlar o'quvchini motivatsiya qiladi va o'qishni real hayot bilan bog'laydi.

To'rtinchi yondashuv – metakognitiv strategiyalar, ya'ni o'quvchi o'z o'qish jarayonini kuzatishi va boshqarishini o'rgatish. Bu quyidagilardan iborat: oldindan savol qo'yish (matnni o'qishdan oldin “Bu nima haqida bo'lishi mumkin?” deb o'ylash), jarayonda monitoring (o'qiyotganda “Tushunyapmanmi? Qiyin joylar qayerda?” deb tekshirish), keyin xulosa chiqarish va o'z-o'zini baholash (o'qigandan keyin “Asosiy g'oya nima edi? Yangi nima o'rgandim?”). Bu strategiyalar matnni chuqur tushunishga yordam beradi va o'quvchiga mustaqillik

beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, metakognitsiya o'qish samaradorligini 25–35 foizga oshiradi.

Beshinchi yondashuv – fon bilimi va lug'atni rivojlantirishga urg'u berish. O'qishdan oldin mavzuga oid oldindan lug'atni o'rgatish kerak, masalan, yangi so'zlarni ro'yxatlab, ularni misollar bilan tushuntirish. Fon yig'ish – mavzu haqida oldindan ma'lumot berish, chunki tadqiqotlar ko'rsatishicha, fon bilimi matn tushunishning 30–50 foizini ta'minlaydi. Ovoz chiqarib o'qish va model o'qish – o'qituvchi matnni ifodali o'qib beradi, o'quvchi takrorlaydi.

Amaliy misollar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin. Fonika va dekodingda o'yinlashtirilgan usullar: harflarni o'yin kartalari orqali o'rganish, bu tezroq o'qishga yordam beradi (25–40 foiz). Tushunishda savol-javob va grafik organizmlar: matnni o'qigach, asosiy g'oyalarni chizish, bu tushunishni 30 foiz oshiradi. Ravonlikda ovoz chiqarib takroriy o'qish: bir matnni 3–4 marta o'qish va audio bilan solishtirish, bu tezlikni oshiradi. Lug'at boyligida kontekstda o'rganish: yangi so'zlarni video bilan bog'lash, so'z boyligini 20–35 foiz ko'paytiradi. Motivatsiyada loyiha va raqamli hikoyalar: o'quvchi o'z hikoyasini yozib, ovoz bilan o'qitadi, bu qiziqishni oshiradi.

Innovatsion yondashuvlar o'qish savodxonligini oshirishda an'anaviy usullarni texnologiya, interaktivlik va individual yondashuv bilan boyitadi. O'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarida Science of Reading va interfaol metodlarni o'rganish tavsiya etiladi. Maktablar raqamli resurslarni joriy etishi kerak. Ota-onalar har kuni bola bilan ovoz chiqarib o'qish va savollar berish orqali yordam berishi mumkin. Bu nafaqat o'qishni, balki umumiy intellektual rivojlanishni tezlashtiradi. Agar ma'lum bir yosh guruhi yoki metod haqida batafsilroq ma'lumot kerak bo'lsa, ayting.

Munozara

Innovatsion yondashuvlar o'qish savodxonligini oshirishda muhim omil bo'lsa-da, ularni samarali joriy etish uchun quyidagi shartlar zarur:

O'qituvchilarning metodik tayyorgarligi;

Raqamli infratuzilmaning mavjudligi;

O'quv materiallarining sifatli ishlab chiqilishi;

Baholash mezonlarining kompetensiyaviy asosda tashkil etilishi.

Shuningdek, innovatsion metodlar an'anaviy yondashuvni butunlay inkor etmaydi, balki uni boyitadi. O'qish savodxonligini rivojlantirish uzluksiz jarayon bo'lib, bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozim.

Xulosa

O'qish savodxonligini oshirish ta'lim sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Innovatsion yondashuvlar — interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar, kompetensiyaviy baholash tizimi — o'quvchilarning matn bilan ishlash ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Tadqiqot natijalari innovatsion yondashuvlarning samaradorligini tasdiqladi.

O'qituvchilar uchun o'qish savodxonligini rivojlantirish bo'yicha maxsus treninglar tashkil etish.

Raqamli o'quv platformalarini keng joriy etish.

Darsliklarda tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan topshiriqlar ulushini oshirish.

O'qish savodxonligini baholash mezonlarini xalqaro standartlarga moslashtirish.

Maktablarda "Kitobxonlik haftaligi" va loyihaviy o'qish tanlovlarini yo'lga qo'yish.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *O'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar.* – Toshkent, 2022.
2. OECD. *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do.* – Paris: OECD Publishing, 2019.
3. International Association for the Evaluation of Educational Achievement. *PIRLS 2021 International Results in Reading.* – Amsterdam: IEA, 2023.

4. UNESCO. *Global Education Monitoring Report*. – Paris: UNESCO Publishing, 2020.
5. To'xtaxodjayeva M. X., Ochilov A. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
6. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
7. Azizxo'jayeva N. N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
8. Xoliqov A. A. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: Universitet, 2021.
9. Qodirov B. R. *Ta'lim samaradorligini oshirish metodikasi*. – Toshkent: Fan, 2020.
10. Cambridge Assessment International Education. *Developing Reading Skills Framework*. – Cambridge, 2019.
11. Snow C. E. *Reading for Understanding: Toward an R&D Program in Reading Comprehension*. – Santa Monica: RAND Corporation, 2002.
12. Pressley M. *Reading Instruction That Works*. – New York: Guilford Press, 2006.